

Lukiolaiset *Teemestarin kirjaa* lukemassa

Ilmastokirjallisuuden herättämiä ajatuksia ja tunteita

Anna Helle, Toni Lahtinen, Olli Löytty & Panu Pihkala

Ilmastonmuutoksesta on tullut suosittu aihe kirjallisuudessa. Ilmastofiktioita on luettu myös kouluissa, mutta sen lukemisen vaikutuksista ei ole ollut tutkittua tietoa. Kannustaako se ilmastotoimiin vai lisääkö se vain ahdistusta tulevaisuuden edessä? Tämä artikkeli käsittelee empiiristä ekokriittistä tutkimusta, jossa suomalaiset lukiolaiset lukivat Emmi Itärannan *Teemestarin kirjan* (2012) ja kertoivat sen vaikutuksista.

Kirjallisuus vaikuttaa lukijoihinsa – mutta miten? Näin kiteytyneesti voi kuvata tämän artikkelin hypoteesin ja tutkimuskysymyksen. Tässä tutkimuksessa yli sata suomalaista lukiolaista lukee Emmi Itärannan *Teemestarin kirjan* (2012), jossa eletään ympäristötuhon jälkeisessä, vedenpuutteesta kärsivässä

maailmassa. Teoksen miljööna toimii nykyisen Pohjois-Suomen alueella sijaitseva kaupunki määrittelemättömässä tulevaisuudessa, jonka suhdetta nykytodellisuuteen teos kutsuu lukijaansa pohtimaan. Kysyimme lukiolaisilta, mitä ajatuksia ja tunteita teos heissä herättää.

Teemestarin kirja on kiinnostanut aiemminkin kirjallisuuden opettajia ja tutkijoita, ja teosta on kiitelty niin esteettisin kuin eettisinkin perustein (esim. Korpua 2017, 294–304; Meretoja 2018; Lahtinen 2019; Helle 2023; Jyttilä 2022, 155–187). Dystooppinen tulevaisuudenkuvaus voitti aikanaan kustannusosake-

yhtiö Teoksen järjestämän fantasia- ja scifi-kirjoituskilpailun, johon osallistui peräti yli 350 käsikirjoitusta. Ilmestytyään *Teemestarin kirja* voitti sekä Kalevi Jäntin palkinnon että Nuori Aleksis -palkinnon, joita perusteltiin niin teoksen lyyrisillä ansioilla kuin pyrkimyksellä ohjata nuoria lukijoita pohtimaan omaa käytöstään. Samalla tavalla tutkijoiden tulkinnoissa on kiinnitetty huomiota teoksen virtaavaan kerrontaan ja tendenssimäiseen pyrkimykseen vaikuttaa lukijoidensa ympäristöasenteisiin.

Itärannan romaani edustaa 2000-luvulla suosioon nousutta ilmasto-kirjallisuutta, *clifia* (*climate fiction*), jolle on tyyppillistä didaktinen ote eli pyrkimys muokata lukijoiden asenteita ja synnyttää heissä toimintaa ilmastonmuutoksen hidastamiseksi. Se lukeutuu ensimmäisiin suomalaisiin ilmastonmuutosta kuvaaviin nuortenkirjoihin, joskin teos on luokiteltu paitsi nuorille myös aikuisille suunnatuksi *cross over* -kirjallisuudeksi. *Teemestarin kirja* ei kuitenkaan kuulu lajin saarnaavimpien edustajien joukkoon, vaan se jättää huomattavan paljon lukijoiden tulkinnan varaan. Tyyliiltään runollisen romaanin kerronta on aukkoista eikä siinä kerrota tarkasti, millaisten katastrofien seurauksena nykyisen Skandinavian alue on muuttunut kuivuudesta kärsiväksi sotilasdiktatuuriksi.

Vaikka teosta on käytetty niin yliopisto- kuin lukio-opetuksessa herättämään keskustelua ilmastonmuutoksesta, lukemisen tarkemmasta vaikutuksesta lukijoiden ajatteluun ja toimintaan on vasta vähän tutkittua tietoa. Tutkimme nimenomaan ympäristö- ja ilmastokirjallisuuden lukemista: miten ympäristöongelmia käsittelevät kertomukset vaikuttavat lukijoiden tietoisuuteen, asenteisiin ja mahdollisesti myös käyttäytymiseen aikana, jota leimaa maailmanlaajuinen ympäristöllinen muutos (ks. Lahtinen & Löytty 2022). Artikkelini pyrkii siis selvittämään ympäristöongelmia käsittelevän *Teemestarin kirjan* lukiolaisissa herättämiä ajatuksia ja tunteita.

Teoreettiset lähtökohdat

Teoreettisena viitekehyksenämme on empiirinen ekokritiikki, joka tutkii ympäristöaiheisen kirjallisuuden lukemista ja sitä, millaisia vaikutuksia kirjallisuudella voi olla lukijoihin. Empiirinen ekokritiikki on tuorein haara ekokriittisessä tutkimuksessa, joka on aikaisemmin perustunut lähinnä tekstien lähilukemiseen. Lukemisen tutkimus on ollut viime vuosina nouseva kirjallisuustieteellinen trendi myös empiirisen ekokritiikin ulkopuolella. Kotimaisessa kirjallisuudentutkimuksessa on kiinnitetty viime vuosina huomiota esimerkiksi di-

gitalisaation tuomiin muutoksiin, lukemisen herättämiin tunteisiin ja terapeutisiin mahdollisuuksiin sekä nuorten hiiptuvaan lukuhaluun (esim. Helle 2015; Launis & Mäkikalli 2020; Rossi 2021; Kosonen & Ihanus 2022; La Rosa 2022; ks. myös Hiltunen & Rainio 2022). Samaa aikaan on pohdittu kaunokirjallisuuden roolia osana varhais- ja perusopetusta sekä toisen asteen koulutuksen ympäristökasvatusta (esim. Lahtinen, Grünthal & Värri 2022; Pihkala & Helle 2022, 41–45).

Ekokriittinen teoria on perustunut oletukseen siitä, että kaunokirjallisuus on yhteiskunnallisesti merkittävä ympäristöllisen kuvittelukyvyyn muoto, joka vaikuttaa lukijoiden luontokäsityksiin ja näin myös tapoihin muokata ei-inhimillistä ympäristöä (esim. Buell 1995, 6–14; vrt. Clark 2019, 155–159). Ekokritiikot ovat otaksuneet, että niin kirjallisuus kuin elokuvat voivat tehdä uusista ilmiöistä lukijoille ja katsojille merkityksellisiä, laajentaa heidän identiteettiään suhteessa ei-inhimilliseen luontoon ja voimistaa välittämisen tunteita (esim. Weik von Mossner 2017). Ilmastokirjallisuuden on puolestaan ajateltu auttavan lukijoitaan kohtaamaan niitä ongelmia ja riskejä, joita ilmastonmuutos aiheuttaa ihmiskunnalle: kertomusten kautta voimme kollektiivisesti hahmottaa uusia ilmiöitä ja motivoida lukijoita toimimaan

ekologisemmin kestäväällä tavalla (esim. Goodbody & Johns-Butra 2018, 7–8). Ilmastokirjallisuuden teoretisoinnin yhteydessä on viitattu myös väittämiin siitä, että eettinen ymmärrys ja toiminta vaativat myötätuntoa toisen kärsimystä kohtaan ja että juuri kirjallisuudella on kyky kasvattaa tai ainakin kohdistaa lukijan empatian tunteita (Nussbaum 2011; Goodbody & Johns-Butra 2018, 8; Lahtinen & Löytty 2022, 17–20).

Empiirisen ekokritiikin tutkimusaiheet kumpuavat perinteisen ekokritiikin kysymyksenasetteluista, mutta siinä sovelletaan yhteiskuntatieteen empiirisiä menetelmiä, kuten kyselyjä ja haastatteluja, ja testataan näin samalla ekokritiikin piirissä aiemmin tehtyjä oletuksia ympäristöongelmia käsittelevien kertomusten hyödyistä. Empiirinen ekokritiikki selvittää, miten kaunokirjallisuus todella vaikuttaa lukijoiden tapoihin ymmärtää ilmastomuutoksen seurauksia tai miten se voi laajentaa inhimillistä empatiaa ei-inhimillisiä lajeja kohtaan.¹ Se voidaankin nähdä osaksi myös niin sanottua affektiivista käännettä, jonka myötä tutkimuksessa on alettu kiinnittää huomiota lukemisen kokemuksellisuuteen ja kaunokirjallisuuden tunnevaikutuksiin (esim. Clough & Halley 2007; Helle & Hollsten 2016, 7–8; Bladlow & Ladino 2018; Weik von Mossner 2017; 2020a; Pihkala & Helle 2022).

Lähdemme siitä, että lukemisella voi olla paitsi *affektiivisia* myös *kognitiivisia* ja *metakognitiivisia* vaikutuksia. Affektiivisuus viittaa lukemisen herättämiin tunteisiin ja liittyy esimerkiksi siihen, miten lukija samastuu henkilöhahmoin ja kuvittelee itsensä teoksen kuvaamaan maailmaan. Ilmastokirjallisuuden tapauksessa affektiivisuus saattaa näkyä esimerkiksi pelkona, suruna tai huolena siitä, mitä maailmalle on ilmastomuutoksen myötä tapahtumassa (Pihkala & Helle 2022). Kognitiivinen taas koskee sitä, mitä lukija katsoo oppineensa lukemastaan. Tässä tapauksessa kyse voi olla esimerkiksi oivalluksesta, että ilmastomuutos ei vaikuta vain luonnonympäristöihin vaan myös ihmisiin tai yhteiskuntajärjestykseen. Metakognitiivinen viittaa puolestaan siihen kokonaisvaltaisempaan muutokseen ajattelussa, jonka lukeminen voi aiheuttaa. Tämän tutkimuksen aineisto tarjoaa kuitenkin tietoa vain lukemisen välittömistä vaikutuksista, sillä pitkäaikaisten vaikutusten arvioiminen vaatisi seurantaa, jota tässä hankkeessa ei ole tehty. Sama koskee mahdollisia vaikutuksia käytännön toimintaan, jotka myös rajautuvat tutkimuksemme ulkopuolelle.

Tutkimusotteeltaan artikkeli edustaa teoria- ja aineistolähtöistä laadullista sisällönanalyysia. Teorialähtöisyys tarkoittaa tässä sitä, että aineistoa teemoi-

tellaan tutkimuskirjallisuudesta nousseiden ideoiden pohjalta (esim. Silvasti 2014, 43–45), jotka tässä tutkimuksessa ovat peräisin ekokriittisestä tutkimuksesta. Teoreettisessa mielessä siihen ei kuitenkaan ole valmiita askelmerkkejä, sillä kirjallisuudentutkimuksessa ei ole käytössä vakiintuneita malleja kirjallisuuden vaikutuksista *todellisiin lukijoihin* – erotuksena tekstinsisäisistä lukijakonstruktioista. Aineistolähtöisyys puolestaan tarkoittaa tässä sitä, että aineistoon pyritään suhtautumaan mahdollisimman avoimin mielin ja säilyttämään herkkyys myös sellaisten asioiden havaitsemisessa, jotka eivät sovi esimerkiksi vallitseviin mutta usein todentamattomiin käsityksiin lukemisen myönteisistä vaikutuksista, kuten empatian herättämisestä.

Tässä artikkelissa käsittelemme ilmastokirjallisuuden vaikutuksia kolmen valitun teeman kautta: *samastuminen*, *konkretisoituminen* ja *paikallisuus*. Valitsimme nämä teemat, koska ne nousevat aineistostamme esiin tutkimuskysymyksemme kannalta olennaisina aihealueina. Samastuminen on ollut keskeinen aihe ekokriittisessä kirjallisuuden tutkimuksessa pohdittaessa kirjallisuuden vaikuttamisen tapoja, ja se on näkyvästi esillä myös keräämässämme aineistossa. Konkretisoimisella taas tarkoitamme sitä, miten kaunokirjallisuus

tekee ilmastonmuutoksen tapaisesta helposti abstraktiksi jäävästä ympäristökriisistä helposti ymmärrettävän. Myös tästä aiheesta on keskusteltu runsaasti empiirisen ekokritiikin kontekstissa. Kolmannen teeman, paikallisuuden, avulla haluamme selvittää, miten teoksen lukijoille läheinen miljöö vaikutti heidän tapansa ajatella globaalia ympäristökriisiä. Romaanin tapahtumat sijoittuvat vieraaseen tulevaisuuden valtioon, joka sijaitsee nykyisen Pohjois-Suomen alueella ja jossa yksi olennaisista ympäristökriisin seurauksista on lumisten talvien puuttuminen ja nykyisten kansallisten valtioiden romahtaminen.

Tutkimuksen toteutus ja aineiston hankinta

Otimme yhteyttä neljään eri puolilla Suomea ja eri kokoisissa kaupungeissa sijaitsevaan lukioon ja kysyimme äidinkielen ja kirjallisuuden opettajilta halukkuutta osallistua tutkimukseemme. Varmistimme, että koulut ovat keskenään riittävän erilaisia kokonsa, erityislinjojensa ja painotustensa puolesta ja niiden sijainneissa on sosiokulttuurista vaihtelua. Koulut sijaitsivat Lapissa, Pohjois-Pohjanmaalla, pääkaupunkiseudulla ja Varsinais-Suomessa. Lappilaiseen kouluun teimme kaksi erillistä vierailua, joissa kutsujana toimi eri opettaja. Kah-

nessa koulussa osa oppilaista oli IB- tai siihen valmistavalla luokalla.²

Aineistonkeruu tapahtui seuraavasti: Pyydettyämme tutkimusluvan koulun rehtorilta tai muulta kouluasioista vastaavalta viranomaiselta tilasimme jokaiselle tutkimukseen osallistuvalla luettavaksi oman kappaleen *Teemestarin kirjaa*.³ Kirjan lukemisen jälkeen opettajan tehtävänä oli teettää opiskelijoilla kirjoitustehtävä, jonka mitta (4500 merkkiä) ja muoto muistuttivat äidinkielen ylioppilaskokeen lukutaidon kokeen 30 pisteen fiktioitehtävää. Kirjoituksen tehtävänanto kuului: ”Tulkitse teosta ilmastonmuutoksen kuvauksena ja pohdi, miten teos pyrkii vaikuttamaan lukijan tunteisiin.” Tarkoituksena oli, että opettaja voisi samalla hyödyntää tutkimusprosessia valmistaessaan oppilaitaan ylioppilaskokeeseen. Kirjoituksen jälkeen lukiolaiset täyttivät kyselylomakkeen (liite 1, verkossa), jossa tiedusteltiin vastaajan ikä ja sukupuoli⁴ sekä kyseltiin lukemisen herättämistä ajatuksista ja tunteista, henkilöhahmoihin samastumisesta sekä teoksen kuvaaman maailman suhteesta nykyaikaan ja ympäristökriisiin. Täsmällisesti oli muotoiltu kysymys, oliko teos ilmastotoiminnan näkökulmasta enemmän kannustava vai lannistava. Lisäksi kysyttiin, vaikuttiko teos lukijan käsityksiin ympäristöongelmista, ja jos vaikutti, millä tavalla.

Tämän jälkeen vierailimme kouluissa – yleensä pareina, mutta kerran yksin. Ennen varsinaisia ryhmähaastatteluja esittelimme itsemme, selostimme tutkimuksen idean, mainitsimme osallistumisen olevan vapaaehtoista, painotimme tutkimukseen osallistuvien anonyymiteettia ja ohjeistimme puhumaan mahdollisimman avoimesti kritiikkiäkään säästämättä. Tähdensimme, että keskusteluilla ei olisi vaikutusta arvostamaan. Sitten haastattelimme opiskelijoita 3–6 hengen ryhmissä noin 15–20 minuuttia kerrallaan ilman opettajan läsnäoloa. Haastattelut olivat muodoltaan puolistrukturoituja, eli olimme laatineet ennalta listan keskustelunaiheista, mutta noudatimme jäsenystä tilanteen mukaan vapaamuotoisesti. Toistuvia keskustelunaiheita olivat dystopioiden tunnettuus ja suosio, teoksessa kuvatun maailman uskottavuus, henkilöhahmojen samastuttavuus, kerronnan tyyli, ilmastonmuutoksen näkyminen kouluopetuksessa sekä tieto- ja kaunokirjallisuuden erot ilmastonmuutosta koskevan tiedon ja tietoisuuden välittäjinä (liite 2, verkossa). Kysymykset kehittyivät hieman sen mukaan, kun huomasimme joidenkin aiheiden toimivan paremmin kuin toisten.⁵ Äänitetyt keskustelut purettiin tekstimuotoon.⁶

Kokonaisuudessaan aineisto koostuu siis opiskelijoiden tehtävänannon

mukaisista mutta vapaamuotoisista es-
seistä, kyselylomakkeiden vastauksista,
äänitetyistä ryhmähaastatteluista ja ni-
den translitteroinneista. Esseitä on yh-
teensä 104 ja kyselylomakevastauksia
kaikkiaan 96. Ryhmäkeskusteluihin
osallistui 117 lukiolaista. Koska samat
näkökulmat alkoivat toistua aineistossa,
päätelimme, että materiaalia on kerätty
riittävästi tutkimuskysymyksiimme vas-
taamiseksi.⁷

Aineistoa kerätessämme kiinnitim-
me huomiota joihinkin analyysia mah-
dollisesti rajoittaviin tai värittäviin seik-
koihin. Koska tutkimusasetelma ja -me-
todi ovat kirjallisuudentutkimuksessa
uusina, minimoimme virheellisiä lähtö-
kohtia suhtautumalla ensimmäiseen
kouluvierailuun pilottitutkimuksena,
jonka jälkeen tarkensimme niin kysy-
myksenasetteluja kuin toimintatapoja-
kin. Tiedostimme myös sen, että luke-
misen herättämistä tuntemuksista puhu-
misen tiellä vaikutti olevan monta estet-
tä. Opiskelijoilla teetetyn kirjoitusteh-
tävän formaatti, joka muistutti äidinkie-
len ylioppilaskokeen lukutaidon koetta
ja joka myös sellaisena esiteltiin opetta-
jille, vaikutti epäilemättä tuloksiin.⁸ On
ylipäänsä selvää, että äidinkielentunnil-
la teetetty kirjallisuusanalyysi noudattaa
opetuksen konventioita, jotka tähtäävät
nimenomaan ylioppilaskokeen läpäise-
miseen. Tähän liittyen viime aikoina on

keskusteltu paljon siitä, pitäisikö kirjalli-
suuden opetuksessa painottaa analyytii-
syyttä vai elämyksellisyyttä (esim. Käh-
kölä & Rättyä 2022).

Lukiolaisten tätä tutkimusta varten
laatimien kirjoitusten perusteella voi sa-
noa, että vallitseva paradigma on ana-
lyyttinen: romaania analysoidaan tietyn
vakiintuneen kaavan mukaan, jossa ker-
rotaan vaihtelevassa järjestyksessä teok-
sen kirjoittaja, aihe, teema, juoni, hen-
kilöhahmot, miljöö ja tyyli (esim. Ah-
venjärvi & Kirstinä 2013, 11). Näiden
ikäen kuin kirjallisuusanalyysille vält-
tämättömien osasten jälkeen kirjoituk-
sissa jäi suhteellisen vähän tilaa vastata
kysymykseemme, joka koski ilmaston-
muutosta ja lukijan tunteita. Huomion-
arvoista on erityisesti se, että myös luki-
jan tunteita pohdittiin useimmiten ikään
kuin teoreettisena kysymyksenä ja hyvin
harvoin lukijan omakohtaisia tunteita
tutkiskellen. Omat tuntemukset nou-
sevat eksplisiittisesti esiin vasta kysely-
kaavakkeen vastauksissa, mutta niissä-
kin yleensä vain lyhyinä tunnesanojen
luetteloina. Analyyttisen etäisyyden pi-
täminen vaikutti siis selvästi affektiivise-
en ulottuvuuteen. Tähän saattoi vai-
kuttaa myös esseen tehtävänanto, jossa
pyysimme nimenomaan analysoimaan,
”miten teos vaikuttaa lukijan tunteisiin”
sen sijaan, että olisimme pyytäneet opis-
kelijoita analysoimaan omia tunteitaan.

Ryhmähaastatteluissa puolestaan kä-
vivät ilmi tilanteen sosiaaliset rajoituk-
set. Ensinnäkin tutkijat olivat haastatte-
lijoina kokemattomia, mikä tosin saattoi
keskinäistä naureskelua kirvoittaessaan
myös vapauttaa tunnelmaa (ks. Pietilä
2017, 115). Toiseksi opiskelijat eivät sel-
västikään olleet harjaantuneet keskus-
telemaan kirjallisuudesta. Selvä poik-
keus tähän sääntöön oli erään lukion
IB-luokka, jossa opetus keskittyy op-
pilaiden mukaan kirjallisuudesta kes-
kustelemiseen ”normilinjaan” verrattu-
na ”pitkään ja niinku syvällisesti” (R3,
H5). Kolmanneksi keskustelujen luonte-
vuuteen vaikutti useimpien osallistujien
nuoruus ja kenties myös kouluympäris-
tö. Suuri osa (78%) oli 16- ja 17-vuotiaita
eli lukiotaipaleensa alussa. Neljäntenä
keskustelujen sujuvuuteen vaikuttanee-
na seikkana voi mainita monissa haas-
tatteluissa toistuneen tilanteen, jossa
yksi tai kaksi osallistujaa ottavat mieli-
pidejohtajan roolin, jota muut osallistu-
jat sitten enemmän tai vähemmän myö-
täilevät (ks. Pietilä 2017, 117). Ylipään-
sä lukiolaisten osallistumista keskus-
teluihin leimasi varovaisuus eivätkä kaik-
ki heistä välttämättä puhua pukahtaneet.
Tämä herätti tutkijoissa kysymyksiä sii-
tä, selittyykö kyselykaavakkeen run-
saampi tunnepuhe sillä, että tehtävänä
oli tuottaa vastaus tunteita koskeviin ky-
symyksiin, vai oliko tunteista helpompi

kertoa kirjoittamalla kuin julkisesti vertaisryhmässä. (Ryhmähaastattelujen dynamiikasta ks. mt., 115–117.)⁹

Mihin lukijat samastuivat

Viime vuosina lukemisen hyödyllisyyttä on usein perusteltu sen empatiaa synnyttävillä vaikutuksilla, vaikka toisaalta on muistutettu, ettei näistä vaikutuksista ole riittävästi empiiristä näyttöä (esim. Keen 2007; Nussbaum 2011; Currie 2016; Meretoja 2018, 15–16; myös Lahtinen & Löytty 2022, 17–20). Tutkimuksessa on usein päätelty, että lukijan empatian herättämisessä tärkeää on samastuminen päähenkilöön, joka voi olla niin inhimillinen kuin ei-inhimillinen hahmo (esim. Keen 2007, 68–77; 2011, 298). Myös aikaisempi ekokritiikki on ollut kiinnostunut kaunokirjallisuuden kyvystä herättää empatiaa suhteessa sekä ei-inhimillisiin lajeihin että ihmisryhmiin, jotka kärsivät voimakkaimmin ilmastonmuutoksen seurauksista (Weik von Mossner 2017, 77–104; Goodbody & Johns-Butra 2019, 7–10).

Empiirisen ekokritiikin piirissä empatian ja samastumisen kysymykset ovat toistaiseksi liittyneet pääosin ei-inhimillisten lajien esittämiseen (esim. Malecki ym. 2019) sekä ympäristöllisen epäoikeudenmukaisuuden, kuten ilmastopakolaisuuden, kuvauksiin (esim.

Schneider-Mayerson 2020). Ilmasto-kirjallisuudella on nähty olevan potentiaalia ajan ja paikan ylittävän empatian synnyttämiseen: se voi kuvata meille kaukaisten ihmisten kärsimystä ja näin strategisesti kohdistaa empatiaa, mikä tietysti vaatii lukijalta kykyä samastua henkilöhahmoihin (Weik von Mossner 2017, 84; Schneider-Mayersson 2020, 348). Vastaavasti historian ja yhteiskuntaopin opetuksessa fiktion luettamisen on nähty avaavan elämyksellisen ja yksilöhistoriallisen näkökulman menneiden aikakausien elämään (Grünthal & Hiidenmaa 2022, 295). *Teemestarin kirjan* yksi hallitseva piirre onkin se, että se pyrkii kerronnan aukkoisuuden kautta herättämään lukijoita pohtimaan, miten heidän toimintansa on mahdollisesti rakentamassa katastrofaalista tulevaisuutta ja tuottamassa inhimillistä kärsimystä (esim. Meretoja 2018, 205–208; Helle 2023, 34–36).

Kysyimme lukiolaisilta sekä kyselylomakkeissa että ryhmähaastatteluissa, kokivatko he *Teemestarin kirjan* henkilöhahmot samastuttaviksi, ja opiskelijat käsittelivät aihetta myös esseissä. Halusimme tietää, eläytyvätkö lukiolaiset empaattisesti henkilöhahmoihin, mitä on pidetty kerronnallisen empatian tutkimuksessa olennaisena tekstin vaikuttavuuden kannalta (esim. Keen 2007). Yllätykseksemme aineistomme tukee

tällaisia oletuksia empaattisesta lukemisesta vain osittain: henkilöhahmoihin samastuminen ei nimittäin näytä olleen *Teemestarin kirjan* kohdalla kovin suuressa roolissa. Kyselylomakkeiden mukaan vain 39 prosenttia vastaajista (32/82) samastui – tosin useimmiten vain heikosti – johonkin hahmoista, ja vastaukset olivat osin jopa vastakkaisia empatiatutkimuksessa esitetyille oletuksille henkilöhahmoihin samastumisen merkityksestä. Eräs oppilas pohtikin *Teemestarin kirjan* hahmoja seuraavasti esseessään:

Pitämällä tarina yksinkertaisena Itäranta saa lukijat keskittymään merkitykselliseen: elämään ilmastonmuutoksen aiheuttaman katastrofin jälkeen. Lisäksi henkilöiden ominaisuuksia ja luonteenpiirteitä on vältetty kuvaamasta. – – Itäranta saa kokonaisuuden jäämään lukijoiden mieleen sijaan, että he ajattelisivat yksittäisiä henkilöhahmoja. (R3, E4)

Keskusteluissakin henkilöhahmoihin samastuminen oli laimeaa ja päähenkilöön Noriaan kertoi samastuneensa vain hyvin harva lukiolainen (esim. R5, H1). Sen sijaan päähenkilön kerrottiin yleisesti jääneen etäiseksi, vaikka kyse oli marttyyrin kohtalon kokevasta ja siten myötätuntoa herättelevästä henkilöahmosta. Edes päähenkilöiden sukupuoli ei näyttänyt vaikuttavan samastumi-

seen. Etenkin kun viimeaikaisissa nuortenkirjoissa luonnonmullistusten jälkeisissä maailmoissa seikkailee useimmiten nuori nainen (esim. Lahtinen 2019, 328), olisi voinut olettaa, että nuoret tytöt olisivat samastuneet ikäiseensä päähenkilöön, mutta näin ei käynyt. Kysymykseen siitä, kuka teoksen henkilöhaamoista tuntui läheisimmältä, eräät lukiolaiset mainitsivat Sanjan eli päähenkilö Norian parhaan ystävän:

OPPILAS: Siin [Sanjassa] oli jotaki niinku mielenkiintosta, toisin ku se päähenkilö oli jotenki tosi etäinen ja hiljanen eikä oikeestaan reagoinu niihin tapahtumiin, vaa siinäki kohassa missä sen isä kuoli, niin tuntu et se jotenki ei reagoinu siihenkää yhtään mitenkää – –

HAASTATTELIJA: Häiritsiks teitä muita se, että se oli jotenki etäinen tai tunteeton tää päähenkilö? – –

OPPILAS: Ja sit se vaan mietti hirveesti kaikkia asioita, mut – – se ei vaan reagoinu tai ainakaan mitenkää, miten mä oisin ite missään tilanteessa. Tavallaan vois aatella että mitä [itse] tekis, niin se teki aina erillä lailla, ja ihan sellasta tasasta se oli se, ja jotenki se välillä jopa ärsytti vähän – –

OPPILAS: Mut sit se oli se sen kaveri tosi mielenkiintonen hahmo. Siin oli sellasta inhimillistä reagointia ja sellasta et se oikeesti, ku se tilanne oli kuitenkin niin hirvee, niin siitä huomaa

sen, et se oikeesti yritti selviytyä ja se oli semmonen inhimillinen hahmo, realistinen. (R1, H2)

Kerronnallisen empatian tutkijoiden mukaan lukijat voivat tuntea empatiaa henkilöhaamojen sijaan myös esimerkiksi sisäistekijää, tilanteita tai tyyliä kohtaan (Keen 2007, 78). Kun kysymme, vaikuttaako ilmasto fiktion lukeminen eri tavalla kuin luonnontieteellinen tieto, eräs opiskelija piti olennaisena fiktiiviseen maailmaan eläytymistä ja toteasi, että ”en mä nyt siihen ilmastonmuutokseen itessään – – tunteita tunne vaan niitä henkilöitä kohtaan jotka elää siinä maailmassa jota se on muokannu” (R3, H3). Tästä voi varovasti päätellä, että vaikka henkilöhaamoja ei ehkä koettu samastuttaviksi, teoksen dystooppinen maailma kuitenkin välittyi niiden kautta lukijoille. Avain tämän ymmärtämiseen voi olla *Teemestarin kirjan* minäkertoja Noria, jonka näkökulmasta ympäristöä kuvataan. Se, että lukijalla on pääsy henkilöhaamon ajatuksiin ja tunteisiin, auttaa eläytymään tarinamaailmaan (Weik von Mossner 2020b, 143–144).

Samastumisella on myös vaikutuksensa lukemisen herättämiin affekteihin. Kun kysymme, aiheuttiko teoksen lukeminen ilmastoahdistusta, eräs opiskelija vastasi henkilöhaamoihin liittyen, että ”se Sanja sano sille Norialle että – – sä aatleet – – liikaa niitä entismaailman ihmi-

siä et ei nekään – – ajatellu sua niin siinä vaihees tuli semmonen et niinku mietti omia tekoja – – ja alkaa ahistaan vähän”, mihin toinen täydensi, että ”[n]ii siinä vedottiin tunteisiin mutta eniten sellaisella syyllistämisellä” (R3, H5). *Teemestarin kirjan* kohdan, johon opiskelija tässä viittaa, mainitsee useampi kirjan lukenut kietyttäessään teoksen sanomaa, joka koetaan usein hieman syyllistäväksi¹⁰ (TK, 29–30; ks. esim. Helle 2023, 31–34). Kyselymme mukaan 8 prosenttia lukijoista koki lukiessaan syyllisyyttä, joka on tutkimuksissa havaittu yhdeksi keskeisistä ja vaikutuksiltaan kiistanalaisimmista ympäristötunteista (esim. Adams, Hurst & Sintov 2020), sillä se voi ohjata ympäristön kannalta kestävämpiin valintoihin mutta yhtä lailla ruokkia avuttomuuden ja riittämättömyyden tunteita (esim. Jensen 2019; ympäristösyöllistämisestä ks. Lyytimäki & Pihkala 2021).

Abstraktien ilmiöiden konkretisoiminen

Kirjallisuudentutkimuksessa ilmastonmuutosta on pidetty vaikeana ilmiönä kerronnallistaa, koska se on mittakaavaltaan globaali ja monin tavoin abstrakti ilmiö (esim. Nixon 2011; Gifford, Laxroix & Chen 2018; Schneider-Mayerson 2018). Niin ympäristötutkimuksessa kuin ekokritiikissä on kuitenkin pidetty

tärkeänä luoda yhteyksiä luonnonilmiöiden ja niiden yhteiskunnallisten vaikutusten välille. Empiirisen ekokritiikin kannalta tästä seuraakysymys: voiko kaunokirjallinen tarinamaailma auttaa lukijaa hahmottamaan, millaisia seurauksia ilmastonmuutoksella on luontoympäristölle ja tulevaisuuden yhteiskunnille?

Ilmastokirjallisuuden on väitetty auttavan laajamittaisten ilmiöiden hahmotamisessa ja ilmastonmuutoksen erilaisen seurausten ymmärtämisessä (esim. Trexler 2015; Goodbody & Johns-Putra 2019; Schneider-Mayerson 2018). Kun Matthew Schneider-Mayerson (2020) tutki kyselyn avulla ilmastokirjallisuuden lukijoissa herättämiä tunteita, vastausten perustelut tuottivat yllättävän tuloksen: suurin osa vastaajista ei nimittäin tunteiden heräämisestä kertoessaan viitannut tekstin elementteihin kuten henkilöahmo, juoni tai tyyli vaan teoksessa kuvatun tulevaisuuden maailman ja nykyhetken todellisen maailman väliseen suhteeseen. (Mt, 343.) Tämä tulos on kiinnostava myös suhteessa ilmastouhkiiin liittyvään monitieteelliseen tutkimukseen, jossa on tarkasteltu esimerkiksi psykologisen etäisyyden negatiivista vaikutusta ilmastokiinnostukseen (esim. Keller ym. 2022). Empiirinen ekokritiikki voi osaltaan selvittää, miten ja missä määrin ilmastodystopiat kykenevät ylittämään psykologisen etäisyy-

den esimerkiksi sijoittamalla tapahtumat lukijalle tuttuun miljööseen.

Lukiolaisilla on jo monenlaista tietoa siitä, mitä ilmastonmuutos tarkoittaa ja millaisia seurauksia sillä jo on tai tulee olemaan. Äidinkieltunnilla luetun romaanin antama kuva ilmastonmuutoksen seurauksista solmiutuu yhteen muilla tunneilla omaksutun tiedon kanssa (Grünthal & Hiidenmaa 2022). Ryhmähaastatteluissa kysyimme, millaista tietoa ilmastonmuutoksesta lukiolaiset olivat saaneet koulussa ja miten *Teemestarin kirjan* kaltaisen dystooppisen romaanin välittämä tieto – tai mielikuvat – mahdollisesti poikkesi siitä. Vastaukset olivat osittain ristiriitaisia, sillä samankin koulun oppilaat saattoivat kuvata saaneensa jo kyllikseen aiheesta ja toisaalta väittää, että aihetta ei käsitelty koulussa juuri lainkaan. Ilmastonmuutosta käsittelevistä oppiaineista mainittiin useimmin biologia ja maantieto.

OPPILAS: On se ollu varmaan niinku kaikkien siis bilsan tai mansan kursseilla aiheena.

OPPILAS: Joo me puhuttiin siitä mantantunnilla.

HAASTATTELIJA: Okei, kun niistä teidän esseistä ja vastauksista saatto päätellä, että te tiiätte jo aika paljon ilmastoasioista.

OPPILAS: No kyllä varmaan ihan semisti tietään.

OPPILAS: Mut se on varmaan enemmänki sosiaalisen median kautta. (R2, H4)

Erotuksena esimerkiksi luonnontieteellisestä tiedosta meitä kiinnosti se, millaisia ajatuksia kaunokirjallisuudessa välitetyvä kuva ilmastonmuutoksen vaikutuksista herättää lukiolaisissa. Tähän haettiin vastausta kysymällä, miten romaanin lukeminen erosi kokemuksena siitä, kun ilmastonmuutosta käsiteltiin esimerkiksi maantiedontunnilla tai sosiaalisessa mediassa. Keskustelussa nousi esiin, miten teos onnistui havainnollistamaan ilmastonmuutoksen konkreettisia vaikutuksia. Eräs lukiolainen kirjoitti esseessään: ”Romaani laittaa lukijan ajattelemaan miten veden puute oikeasti vaikuttaisi elämiseen.” (R5, E21) Yllättävää maantiedon tunnin opetukseen verrattuna oli esimerkiksi se, että veden puutteesta huolimatta ”siel pysty elää muuten ihan normaalisti” (R2, H4).

OPPILAS: Se isoin ero siinä varmaan on se, että se tavallaan kertoo siitä, millanen se [ilmastonmuutos] voisi olla, ja siin kirjan tapahtumissa se on jo tapahtunu, ja me voidaan vaa spekuloida siitä, mitä voisi tapahtua mut et ollaan viel tosi alkuvaiheessa niinku ilmastokriisin...

OPPILAS: Siin vaa voi yrittää asettaa itensä sitte sinne asemaan ja aatella, että minkälaista se olis elää tom-

mosessa niinku, mitä noi onkaan, ääri-seurauksii tai jotaki tommosii, et se on ihan loppu mitä siin kirjas käsiteltiin.

HAASTATTELJA: Et se autto kuvittelee tollasta tilannetta?

OPPILAS: Nii joo kyl se vähän sai sillee pohtii et kyl ilmastoteoil on kuitenkin vähän sillee merkitystä sit tulevaisuuden kannalta aika paljonki. (R2, H6)

Genrellä on *Teemestarin kirjan* tapauksessa selvästi merkityksensä, jota toisenlaista kaunokirjallisuutta käsittelevän vertailuaineiston puuttuessa on vaikea arvioida. Aineistosta käy kuitenkin vahvasti ilmi, että dystopia on lajina lukiolaisille tuttu, jos ei kirjallisuudesta niin ainakin elokuvista ja televisiosarjoista. Eräs oppilaista luonnehtikin romaanin maailmaa ”ajatusleikiksi”, johon lukija liittyy mukaan (R1, E8). Vaikka tulevaisuuteen sijoittuva dystopia ei lähtökohtaisesti ole lajina siinä mielessä realistinen, että sen todenmukaisuutta voisi punnita suhteessa lukijan välittömään kokemusmaailmaan, lukiolaiset puhuivat paljonkin teoksen kuvaaman maailman uskottavuudesta sen kannalta, mitä voisi tosimaailmassa toteutua. Ajatus fiktiossa kuvatun maailman sisäisestä uskottavuudesta oli selvästi pohdittu:

OPPILAS: [Eihän se] mitenkään realistinen kirja [ole], että kyllähän tossa

ku katot vaikka star wars tai jotaki elokuvaa, niin kyllä sie pystyt ajatella että se ois tosi. Mutta ei se tarkota että uskois siihen, että siehän haluat niin sanotusti elää siinä kirjassa niitten henkilöitten mukana tai jotenki kattoo niitä kaukaa. (R3, H3)

Lainauksesta käy ilmi tekemissämme ryhmähaastatteluisuissa suhteellisen yleinen vaikeus ilmaista lukemisessa esiin nousseita ajatuksia, mikä johtunee paitsi harjoituksen myös sopivien käsitteiden puutteesta. Edellisessä lainauksessa vastaaja käsittelee vaikeaa teoreettista kysymystä realismin toteutumisen ennakkoehdoista fiktiossa. Vaikka hän osaakin erottaa kirjallisuuden sisäisen maailman sen ulkoisesta todellisuudesta, analyysin tueksi on ilmeisen vaikea löytää sanoja.

Ilmastokirjallisuuden on ajateltu auttavan ymmärtämään paitsi ekosysteemien haavoittuvaisuutta myös yhteiskuntien haurautta globaalien ympäristöongelmien edessä (esim. Schneider-Mayerson 2018). Joissakin vastauksissa kysymykseen teoksen vaikutuksista lukijan ympäristöongelmia koskeviin käsitteisiin nostettiin esiin se, miten *Teemestarin kirja* konkretisoi ilmastomuutoksen vaikutuksia nimenomaan yhteiskuntaan: ”Ilmastomuutos on aiemmin näkynyt minulle lähinnä luonnon muutumisena ja ilmaston lämpenemisenä. Nykyään näen asian myös ihmisten ja

yhteiskunnan näkökulmasta” (R1, K1). Toinen vastaaja taas muotoili näin: ”Teoksen lukemisen jälkeen aloin ajatella ilmastomuutosta enemmän yhteiskunnan ja ihmisten näkökulmasta” (R1, K2). Tutkimuksemme siis osaltaan osoittaa, että monimuotoisesti ilmastomuutoksen yhteiskunnallisia seurauksia kuvaavalla kaunokirjallisuudella on toisinaan merkittäviä kasvatuksellisia vaikutuksia, mutta näiden syntyminen ei ole automaatio.

Paikallisuuden vaikutus asenteisiin ja odotuksiin

Teemestarin kirja on kansainväliselle yleisölle suunnattu ekodystopia, jonka tapahtumat sijoittuvat nykyisen Pohjois-Suomen alueelle dystooppisessa tulevaisuudessa. Tämä sai meidät kiinnostumaan siitä, miten romaanin tapahtumapaikka vaikuttaa tutkimimme suomalaisiin lukijoihin. Kysymys paikallisuudesta nousi esiin erityisesti pohjois-suomalaisten lukiolaisten (ryhmät 3 ja 4) esseissä. Noin kolmasosassa näistä esseistä (16/47) mainittiin romaanin Pohjois-Suomeen sijoittuva tapahtumapaikka, ja tässä yhteydessä moni totesi dystooppisen pohjoisen eroavan huomattavasti nykyisestä Pohjois-Suomesta.

Viime vuosina ilmastomuutoksesta on keskusteltu massamuotoisena suku-

polvikokemuksena, joka on merkittävä turvattomuutta ja epävarmuutta tuottava ilmiö myös suomalaisten murrosikäisten ja nuorten aikuisten elämässä (esim. Piispa, Kiilakoski & Ojajarvi 2021; Piispa & Pihkala 2020). 2010-luvulla teetetyt nuorisobarometrit paljastavat, että ilmastomuutokseen liittyvät ongelmat huolestuttavat monia enemmän kuin henkilökohtaiset haasteet ja että ympäristöetiikka on yhä suurempi osa nuoren identiteettityötä ja maailmankuvaa, sillä yksilön toiminnalla nähdään entistä suurempi merkitys ympäristön kannalta. Ristiriitaisesti nämä tutkimukset kertovat kuitenkin siitä, että huolimatta voimistuneista globaalien ympäristötuhojen peloista suomalaiset nuoret ovat sängen toiveikkaita oman henkilökohtaisen tulevaisuutensa suhteen. (Esim. Piispa & Myllyniemi 2019.)

Aineistomme herätti pohtimaan sitä, selittääkö näitä ristiriitaisia odotuksia osin pohjoismainen hyvinvointiyhteiskunta, joka yhä ylläpitää kansalaisissa vahvaa turvallisuuden tunnetta. Ihmisillä on toisinaan psykologinen tarve uskoa oma tulevaisuutensa valoisammaksi kuin muiden tulevaisuus (esim. Windschitl & Stuart 2016). Ainakin viidessä ryhmähaastattelussa kävikin ilmi, että osa oppilaista piti *Teemestarin kirjan* tapahtumien sijoittumista nimenomaan Pohjois-Suomeen epärealistisena. Huo-

limatta siitä, että emme lähteneet selvittämään kansallista näkökulmaa ilmastomuutokseen, toiset heräsivät ryhmähaastattelussa pohtimaan sitä, että globaalit yhteiskunnalliset ja sotilaalliset mullistukset saattavat tulevaisuudessa koskea myös Suomea, kun taas muuttamat sitä vastoin huomauttivat suomalaisen miljöön heikentävän tapahtumien todennäköisyyttä.

Teoksen vaikuttavuuteen asenteiden muovaajana vaikutti siis se, kuinka uskottavana teoksessa kuvattua tulevaisuutta pidettiin omassa kotimaassa. Monella lukiolaisella oli ilmastomuutoksesta sellaista tietoa, joka näytti vahvistavan teoksessa kuvattujen kehityssuuntien todennäköisyyttä. Ääriesimerkki tästä on essee, jonka kirjoittaja perusteli romaanin kuvaaman katastrofin mahdollisuutta useilla viittauksilla verkon tietolähteisiin (R5, E7). Vaikka ilmasto-kirjallisuus pyrkii usein vaikuttamaan lukijoihinsa juuri pelottelemalla dystooppisella tulevaisuudella, vastauksissa ja haastattelussa esitettiin myös vahvoja epäilyjä sen suhteen, kuinka läheisestä tulevaisuudesta voisi olla kyse ja koskevatko kirjassa kuvatun kaltaiset muutokset nimenomaan pohjoisessa sijaitsevaa Suomea. Lukiolaisille on selvästi vaikeaa kuvitella, että puute luonnonresurseista johtaisi pohjoismaisen demokrati-an heikentymiseen:

OPPILAS: Se oli realistinen, mut sit ku me ollaan [ja] asutaan Suomessa, niin jos siin mieltii sitä, et siin ei kerrottu menneisyydestä ja historiast, ja sit se ku siel oli niinku ne tietyt ryhmät, jotka oli vallassa, nii sillee se ei tuntunu niin todelta, et se vois tapahtuu meilläki. Ku Suomes ei oo sillai... (R2, H4)

OPPILAS: Mut se ei tuntunu must yhtään et se ois ollu Suomi.

HAASTATTELIJA: Nii et se oli niin vieraan vieraan olonen paikka.

OPPILAS: Se olis varmaan enemmän tollane et jos siinä oltais valittu joku eri maa, missä se tapahtuu, mut ku se oli niin erilainen just ihmisoikeuksien kannalta ku Suomessa, niin se ei tuntuu yhtään silt et se ois oikeesti tapahtunu Suomessa – –

OPPILAS: [Siis] ittelle ehkä vähän liian ääripää. Vaikee kuvitella, et olis kaikesta vedestä pulaa yleisestikin, kun täällä on niin paljon vettä.

OPPILAS: Sitte Suomessa et niinku pitäis oikeesti jonottaa jossain [ja] hakee sitä vettä päivittäin tai viikottain, vai miten se siin meni, et ittelle vähän liian ääripää vaikee kuvitella. (R2, H6)

Aineiston perusteella on vaikea esittää yleistäviä väitteitä siitä, miten uskottavana lukijat kokivat dystopian suomalaisen hyvinvointivaltion romahtamisesta ja ympäristökatastrofista, mutta keskustellut herättävät jatkokysymyksiä pohjois-

maisesta erityislaadusta. Pohjoismaisella ympäristöllisellä *ekseptionalismilla* viitataan alueen edelläkävijyyteen kestävässä kehityksessä ja kansalaisten ympäristötietoisuudessa, mistä johtuen pohjoismaita on kansainvälisesti pidetty jopa ekologisena utopiana (ks. Hennig, Jonasson & Degerman 2018; vrt. Loftsdotir & Jensen 2012). Kansalliseen identiteettimme kuuluukin yhä hyvin ihanteellinen käsitys Suomesta keskimääräistä demokraattisempaa yhteiskuntana ja ympäristöltään poikkeuksellisen puhtaana maana. Erityisen mielenkiintoista olisikin selvittää kansainvälisessä vertailussa sitä, miten *Teemestarin kirjan* tulkintoihin vaikuttaa lukijoiden kansallisuus, äidinkieli ja kulttuuristausta.

Koska esseissä nousi useaan otteeseen esiin paikallisen näkökulman merkitys suhteessa kirjassa kuvatun dystopian vaikuttavuuteen, kysyimme pohjoisen lukion opiskelijoilta erikseen sitä, vaikuttiko tapahtumien sijoittuminen omalle kotiseudulle jollakin tavalla lukukokemukseen, ja saimme keskenään melko erilaisia vastauksia. Kolmessa ryhmähaastattelussa opiskelijat vastasivat, että tapahtumapaikka ei vaikuttanut lukukokemukseen, kun taas neljässä ryhmässä pohjoisen tapahtumapaikan todettiin vaikuttaneen. Neljä opiskelijaa toi esille, että tapahtumien sijoittuminen lähelle omaa kotiseutua teki kertomuk-

sesta puhuttelevan. Yksi heistä totesi: ”se vähän niinku kosketti enemmän – – ku oli sillee tuttu paikka eikä – – toiselta puolelta maapalloa ja sit tuli – – oikeesti tuli semmonen fiilis että – – tää voi oikeesti – – tapahtua vaikka tää onki – – fiktiivinen” (R3, H5). Pohjoissuomalaiset lukiolaiset pohtivat myös samastumista miljööseen ja vuodenaikojen suhdetta omaan identiteettiin:

Ehkä se oli jotenki omalla tavallaan samaistuttava just sen takia, että ku se kuulu tänne, toisin [kuin] jos vertaa siihen [Orwellin romaaniin *Vuonna* 1984, niin se kuulu sitte taas aivan eri kolkkaa maailmaa nii se oli ehkä toisella tavalla koskettava. Varsinkin just sen lumi- ja jääjutun takia, että ku ne asu siinä kirjassa niin pohjosessa ja niin pitkälle oltiin edetty, että täälläkään ei ollu niinkö lunta ja jäätä ja jatkuvasti oli lämmin, nii ehkä se tietyllä tavalla sitte vähä erillä tavalla kosketi. (R3, H1)

Esimerkiksikin siinä kirjassa mainittiin, että ei oo lunta, niin talvi on kuitenkin suomalaisille aikalailla sellanen erittäin suomalainen asia, ja me kuitenkin eletään täällä Lapissa talvessa suurin osa vuodesta (nauraa), nii jos sen ottaa poies, nii musta tuntuu, että mä en ainakaan tuntis itteeni välttämättä kokonaiseksi enää, että kuitenkin mun harrastukset ja kaikki tällänenki elämä liittyy siihen, että on se talvi ja on lunta ja jäätä ja tälleen. (R4, H2)

Lainauksista käy ilmi, kuinka *Teemestarin kirja* herätti muutamissa pohjoisten lukioiden oppilaissa vuodenaikoihin ja paikallisuuteen liittyviä ympäristötunteita, kuten niin kutsuttua talvisurua ja lumisurua (Pihkala 2019), jotka ovat ympäristösurun muotoja (Cunsolo & Ellis 2018). Ilmastonmuutoksen tuomat vähälumiset talvet ovat erityisen kiipeä asia ihmisille ja kansoille, joiden elämäntapaan ja identiteettiin talvet ovat keskeisesti liittyneet (Gorman-Murray 2010). On kiinnostavaa, että nämä tunteet nousivat aineistossa esiin nimenomaan pohjoissuomalaisten parissa. Talvi on heille erityisen vahva osa elämää, mutta toisaalta nykyhetken ilmastovaihtokutukset näkyvät enemmän Etelä-Suomessa hyvin vaihtelevana lumisuutena. Kaikkinsa teoksen lukeminen aktivoi osassa lukijoita empatiaa ja surua suhteessa omaan kotiseutuun, mikä usein liittyy motivaatioon varjella talvet tulevillekin sukupolville.

Ilmastofiktiossa pohjoinen ympäristö saattaa siis kenties tarjota toisille lukijoille jopa inhimillisiä hahmoja enemmän samastumispintaa ja herättää syvempiä tunteita kuin etäiseksi jääneet henkilöahmot. Ekonarratologi Alexa Weik von Mossner (2020a, 131) on korostanut sitä, että kerrotut maailmat saattavat olla niin eläviä, että lukija eläytyy niihin ja kokee empatiaa niitä kohtaan.

Muutamissa vastauksissa ilmenikin empatian ja syyllisyyden tunteita ympäristöä kohtaan: ”Miljöön kuvaus sai minut tuntemaan esim. iloa, jännitystä ja samaistuttavuutta, koska yksityiskohdat olivat tarkkoja ja tapahtumia oli helppo kuvitella päässä.” (R2, K20); ”Tunteita herättivät miljöön kuvaus sen karuista oloista –. Miljöö oli kuvattu niin tarkasti ja raa’asti, että siitä tuli myös hieman syyllinen olo lukiessa.” (R2, K21). Nämä vastaukset herättivät meidät pohtimaan sitä, etsimmekö tunnereaktiota yhä liian ihmiskeskeisesti korostamalla juuri inhimillisiin henkilöihin samaistumista.

Lopuksi: ilmastokirjallisuuden (lukemisen) merkitys

Lukiolaisilta keräämämme essee-, kysely- ja haastatteluaineistot osoittautuivat rikkaaksi materiaaliksi, joka tarjoaa monipuolisen kuvan lukiolaisten käsityksistä. Kukin aineistotyyppi antaa tietynlaisen kuvan, ja yhdessä ne täydentävät toisiaan. Esimerkiksi kyselylomakkeissa opiskelijat luettelivat monenlaisia tunteita, joita kirja oli heissä herättänyt, kun taas ryhmähaastatteluissa annettiin useammin ymmärtää, ettei kirjan kertomus ollut herättänyt tunteita. Esseissä jotkut opiskelijat kertoivat pitäneensä kirjasta paljon, mutta ryhmähaastatte-

luissa tällaisia puheenvuoroja ei juuri kuultu. Lomakkeessa kysyimme suoraan, pitivätkö lukiolaiset teoksen lukemista ilmastotoiminnan kannalta kannustavana vai lannistavana, mutta näistäkään vastauksista ei muodostu yksiselitteistä kuvaa: vastaajista 40 piti luku-kokemuksta kannustavana ja 32 lannistavana; sekä-että-vastauksia oli 19 ja ei-kumpikaan-vastauksia 5.

Vaikka keräämämme aineisto ei anna yleistettävää tulosta ilmastokirjallisuuden vaikutuksista, tutkimuksemme todistaa osin samoja asioita kuin aikaisemmat tutkimukset: kaunokirjallisuus voi auttaa tunnistamaan, ymmärtämään sekä tuntemaan yhteiskunnan katastrofaalisia kehityskulkuja ja pohtimaan dystopioille vaihtoehtoisia tulevaisuuksia. Toisaalta on yhä selvempää, ettei ilmastokirjallisuus automaattisesti lisää lukijoiden ymmärrystä monimutkaisista globaaleista ongelmista, saati empatiaa ilmastomuutoksesta kärsiviä kohtaan – etenkin käänteentekevät muutokset ajattelussa tai tunteissa ovat epätodennäköisiä. (Schneider-Mayerson 2018; 2020). *Teemestarin kirjan* vaikuttavuutta saattaa heikentää myös se, että teoksen jälkeen on julkaistu niin paljon ilmastoaiheisia dystopioita, ettei aiheella ole enää suurta yleisöä puhuttelevaa uutuuusarvoa – kenties päinvastoin (vrt. Schneider-Meyerson 2020).

Tutkimuksemme osoittaa kuitenkin, että kysymys samastumisesta on ehkä monisyisempi kuin aikaisemmassa ekokritiikissä tai ilmastokirjallisuutta koskevassa tutkimuksessa on ajateltu. Ensinnäkin henkilöhahmojen sukupuoli näytteli samaistumisessa hieman vähäisempää roolia kuin aikaisemmassa ilmastokirjallisuutta koskevassa empiirisessä tutkimuksessa (vrt. Schneider-Meyerson 2020, 348–352). Toiseksi tämän tutkimuksen aineistossa romaanin päähenkilöt jäivät lukiolaisille ylipäätään varsin etäisiksi, mutta dystooppisen miljöön kuvaus taas hieman yllättäen kosketti joitakuita. Fiktio auttoi osaa lukijoista kuvittelemaan, millaisia ilmastomuutoksen aiheuttamat konkreettiset ekologiset ja yhteiskunnalliset seuraukset voivat olla juuri Suomessa. Tällaista konkretisoitumista voidaan pitää kognitiivisena vaikutuksena, joka perustelee ilmastokirjallisuuden hyötyjä osana lukion ympäristökasvatusta. Olennaisena voi pitää erityisesti sitä, että *Teemestarin kirjan* kaltainen kaunokirjallinen teos auttoi kuvittelemaan ilmastomuutosta juuri yhteiskuntajärjestystä muokkaavana ilmiönä, toisin kuin maantieteen tai biologian tunneilla käsitelty luonnontieteellinen tieto.

Paikallisuuden näkökulmasta on kiinnostavaa, että joidenkin lukijoiden mielestä dystooppisen kertomuksen si-

joittuminen nykyisen Pohjois-Suomen alueelle lisäsi teoksen puhuttelevuutta. Toisaalta lukukokemus ei näytä kyseenalaistaneen monien lukiolaisten uskoa siihen, että Suomi sijaitsee jollain tavalla globaalien ympäristöongelmien ulkokehällä, ellei peräti kokonaan niiden ulkopuolella. Huolimatta siitä, että julkisessa keskustelussa esimerkiksi Itämeren saastuminen ja pohjoismainen jättimäinen hiilijalanjälki ovat romuttaneet idealisoitua käsitystä suomalaisten luontosuhteesta, oppilailta vaikutti olevan yhä uskoa pohjoismaiseen tai ainakin kansalliseen erityislaatuun tai koskemattomuuteen ympäristökysymyksissä.

Mitä lukemisen herättämiin tunteuksiin eli affektiivisiin vaikutuksiin tulee, niitä eivät aiheuttaneet vain kirjan henkilöiden kohtalot tai kirjassa kuvatut ilmastonmuutoksen seuraukset. Myös itse lukutehtävä herätti voimakkaita affekteja. Moni lukiolaisista ilmaisi suorasanaisesti ärsyyntymisensä tai turhautumisensa joko tehtävään tai kyseessä olevaan kirjaan. Syynä oli epäilemättä lukutehtävän pakollisuus, mutta havaitsimme myös sellaisia äänenpainoja, joiden perusteella kokonaisen kirjan lukeminen oli urakkana monen mielestä kohtuuttoman rasittava. Vastahakoisuus lukutehtävää kohtaan kävi ilmi erityisesti ryhmähaastatteluissa, joissa opiskelijat toi esiin lukemisen tylsyyttä

ja vaikeutta. Suorasukaisimmin kielteisen suhtautumisen teoksen lukemiseen ilmaisi opiskelija, joka sanoi, että ”[m]eidät pakotettiin periaattees lukee tää kirja mua ei kiinnostanu pätjän vertaakaan mikään teemestari” (R5, H2). Kielteistä asennetta selittänee osaltaan se, että ennen haastatteluja tutkijat korostivat toivettaan kuulla opiskelijoiden ”rehellisiä mielipiteitä”, mikä saattoi avata padot kielteiselle palautteelle.

Useat lukiolaiset suhtautuivat kriittisesti myös *Teemestarin kirjan* kerronnallisiin ratkaisuihin ja tyyliin. Siinä missä teoksen vastaanotto ja tutkimus ovat korostaneet teoksen esteettisiä laatuja, lukioissa sen juonta moitittiin hitaaksi ja tapahtumaköyhäksi ja kerronnan kuvailevaa tyyliä tylsäksi. Innottomuudesta kertoi sekin, että kysyessämme lukiolaisen halukkuutta nähdä kirjasta tehdyn ja pian ensi-iltaan tulevan elokuvan *Veden vartija* (2022, ohj. Saara Saarela), yksikään opiskelija ei osoittanut siihen kiinnostusta. Tosin joukossa oli niitäkin, jotka pitivät kirjasta ja joiden mielestä esimerkiksi veden seikkaperäinen kuvaileminen oli kaunista ja sen nähtiin palvelevan teeman kehittelyä ja miljööän rakentamista. Ylipäänsä innostus luku-urakkaan oli vähäisintä ryhmähaastatteluissa, kun taas kirjallisissa aineistoissa teoksesta puhuttiin myönteisempään ja jopa innostuneeseen sävyyn, mikä tosin saat-

toi johtua lukiolaisten halusta miellyttää opettajia ja tutkijoita.

Aineistoissa näkyi vahvasti äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen vaikutus, ja erityisesti esseissä käytettiin ahkerasti koulussa opittua kirjallisuusanalyysin käsitteistöä (esim. ”vesi on keskeinen motiivi”). Analyytisellä osaamisella oli myös kääntöpuoli ainakin tutkimusintressiemme kannalta. Havaitsimme, että omat tuntemukset pois rajaava analyytisen lukemisen perinne ei ainakaan helpottanut hankkeemme pyrkimystä saada lukiolaiset puhumaan tunteistaan. Sitä ilahduttavampaa olikin havaita tilanteita, joissa analyytinen etäisyys kirjan kuvaamiin tapahtumiin murtui. Niin tapahtui esimerkiksi silloin, kun lappilainen lukiolainen kertoi talven katoamisen äärellä kokemastaan surusta (R4, H2). Toisaalta on hyvä muistaa, että vaikka kirja käsittelisikin ilmastonmuutosta, lukijan analyytisyys tai tunteet eivät aina kohdistu ilmastoaiheeseen (ks. Schneider-Mayerson 2020, 352–354). Kohtasimme myös luokan, joka oli jo aikaisemalla kurssilla lukenut teoksen mutta käsitellyt sitä kokonaan vailla ilmastokatastrofin kehystä: ”No silloin ku mä tein, niin en mä oikeestaan mitään muut ajatellu ku arvosanaa, et luin vaan kirjaa ja kirjotin mitä [siinä] tapahtu” (R2, H6).

Erityisesti ryhmähaastattelut osoittivat kirjallisuudesta keskustelemisen

olevan 16–17-vuotiaille lukiolaisille varsin hankalaa, mihin epäilemättä vaikuttaa myös haastattelutilanteen keinotekoisuus ulkopuolisine haastattelijoineen ja tallentimineen. Tässä suhteessa eroja oli niin lukiolaisten kuin lukuidenkin välillä. Joka tapauksessa saimme vahvan käsityksen siitä, että kirjan luetuttaminen koulussa edellyttää lukukokemuksen läpikäymistä yhdessä luokkatoverien ja opettajan kanssa. Näin järjestettynä kirjallisuuden lukemista ja siitä keskustelemista voidaan pitää käyttökelpoisena metodina ympäristökasvatuksessa, jossa olennaista on erilaisten asiayhteyksien ja näkökulmien hahmottaminen. Keräämämme materiaali tukee osaltaan aikaisempia tutkimuksia, joiden mukaan sekä lukutaidon että ympäristöpedagogiikan kehittämisessä kannattaa hyödyntää yhteisöllisiä lukutapoja, jotka perustuvat vuorovaikutuksellisuuteen (ks. esim. Sintonen & Kumpulainen 2018; Lehtonen 2012; Lahtinen, Grünthal & Värri 2022, 57–61).

Ympäristökäyttäytymisen tutkimuksessa on havaittu, että hyvin monenlaiset tekijät vaikuttavat ihmisiin ja että ympäristötoiminnan synnyttäminen ei ole yksinkertaista (esim. Kollmuss & Agyeman 2002). Tutkimuksessamme kerätty laaja aineisto antaa mahdollisuuksia monenlaisille jatkotarkasteleille. Esimerkiksi ympäristötunteisiin

– kuten ympäristösuruihin tai ympäristösyllisyyteen – liittyvä tarkempi analyysi jää tulevan tutkimuksen aiheeksi. Empiirisen ekokritiikin kautta kohtaamiset oikeiden ei-ammattimaisten lukijoiden kanssa eivät ainoastaan auta vastaamaan erilaisiin kirjallisuusteorioista nouseviin kysymyksiin, vaan tutkimuksen arvo piilee myös juuri siinä, mitä uusia kysymyksiä nämä lukututkimuksien tuottamat tulokset auttavat muotoilemaan (esim. Schneider-Mayerson 2020, 338). Nuorten lukijoiden kokemukset ilmastokirjallisuudesta voivat auttaa tutkijoita hahmottamaan sitä, miten ekososiaalisen sivistyksen lisääminen voidaan sovittaa tehokkaaksi osaksi myös äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta.

VIITTEET

1. Empiirisen ekokritiikin kytkös kirjallisuudentutkimuksessa 1970–1990-luvuilla harjoitettuun *reader-response*-tutkimukseen ei ole kovin tiivis, mutta tutkimussuuntia yhdistää ajatus siitä, että kirjallisuuden merkitys muodostuu nimenomaan lukutapahtumassa. Vaikka *reader-response*-suuntauksen keskeisimmät teoreetikot eivät itse välttämättä harjoittaneet empiiristä tutkimusta, heidän kiinnostuksensa lukijuuutta kohtaan on osaltaan johtanut nykyisiin lukukokemuksia kuvaaviin tutkimusasetelmiin, joissa kiinnostuksen kohteina ovat usein kognitiot, affektit ja empatia. (Schneider-Mayerson 2018, 475–476.)
2. Viittaamme lukiolaisryhmiin seuraaviin koodiin. Ryhmä 1 (R1) viittaa yrittäjäpainotteisen lukion ryhmään pohjanmaalaisessa pikkukaupungissa. Ryhmä 2 (R2) taas tarkoittaa erään pääkaupunkiseudulla sijaitsevan suuren lukion ryhmää. Ryhmä 3 (R3) ja ryhmä 4 (R4) ovat saman lappilaisen kaupungin lukion ryhmiä, joista ensin mainittu on IB-ryhmä. Ryhmä 5 (R5) viittaa

puolestaan varsinaissuomalaisen kaupungin lukion ryhmään normaalikoulussa.

3. Yhdessä koulussa oli tosin jo ennalta tarpeellinen määrä kyseisiä kirjoja, mikä vahvistaa osaltaan käsitystä teoksen asemasta lukion äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksessa.
4. Yksi opettajista lisäsi sukupuolta koskevaan kysymykseen lauseen, jossa mainittiin tiedon kertomisen vapaaehtoisuudesta. Muutama oppilas jätti asian kertomatta.
5. Huomasimme esimerkiksi, että on kiinnostavaa kysyä henkilöhaamoihin samaistumisesta käyttämättä tuota käsitettä ja puhumalla hahmojen etäisyydestä ja läheisyydestä lukijalle.
6. Translitteroinnin suoritti Sampo Mustonen.
7. Tutkimukseen osallistuneiden lukiolaisten anonymitettiin siten, että emme saaneet missään vaiheessa tietää osallistujien nimiä. Opettajat toimittivat lukiolaisten laatimat kirjoitukset ja kyselylomakkeet siten, että saman oppilaan kirjoitus ja kyselykaavake oli saman juoksevan numeron alla.
8. Tarkasti ottaen ei ollut kyse varsinaisista esseistä käsitteen siinä merkityksessä kuin sille on äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksessa annettu, vaan lukutaidon yo-kokeen tehtävätekesteistä. Viimeisillä kouluvierailuilla ohjeistukseen lisättiin jatko: ”mutta halutesaan opettaja voi ohjata oppilaitaan kirjoittamaan myös kirjallisuusesseen”.
9. On syytä mainita, että kyse oli nimenomaan ryhmähaastatteluista eikä ryhmäkeskusteluista, joissa tutkimuskohteena voi olla myös ryhmädynamiikka (Pietilä 2017, 112–132).
10. ”Ajattelet heitä [entismaailman ihmisiä] liikaa”, Sanja sanoi. ”Sinäkin ajattelet heitä, vastasin, ’et kävisi täällä [muovihaudalla] muuten’. – – ’Ei maksa vaivaa ajatella heitä, Noria. Eivät heidän ajattelleet meitä” (TK, 29–30.)

AINEISTO

Itäranta, Emmi (2019/2012) *Teemestarin kirja*. 10. painos. Helsinki: Teos.

LÄHTEET

Adams, Ian, Hurst, Kristin & Sintov, Nicole D. (2020) Experienced guilt, but not pride, mediates the effect of feedback on pro-environmental

behavior. *Journal of Environmental Psychology* 71(101476).

Ahvenjärvi, Kaisa & Kirstinä, Leena (2013) *Kirjallisuuden opetuksen käsikirja*. Tietolipas 239. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Bladlow, Kyle & Ladino, Jennifer (toim.) (2018) *Affective Ecocriticism: Emotion, Embodiment, Environment*. Lincoln: University of Nebraska Press.

Buell, Lawrence (1995) *The Environmental Imagination. Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge: The Belknap of Harvard University Press.

Clark, Timothy (2019) *The Value of Ecocriticism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Clough, Patricia Ticineto & Halley, Jean (toim.) (2007) *The Affective Turn: Theorizing the Social*. Durham & London: Duke University Press.

Cunsolo, Ashlee & Ellis, Neville R. (2018) Ecological grief as a mental health response to climate change-related loss. *Nature Climate Change* 8(4), 275–281. <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0092-2>

Currie, Greg (2016) Does fiction make us less empathic? *Teorema: Revista Internacional de Filosofía* 35(3), 47–68. <http://www.jstor.org/stable/44077411>

Gifford, Robert, Lacroix, Karine & Chen, Angel (2018) Understanding responses to climate change: Psychological barriers to mitigation and a new theory of behavioral choice. Teoksessa Susan Clayton & Christie Manning (toim.) *Psychology and Climate Change: Human Perceptions, Impacts, and Responses*. Amsterdam: Academic Press, 161–183.

Goodbody, Axel & Johns-Butra, Adeline (2019) Introduction. Teoksessa Axel Goodbody & Adeline Johns-Butra (toim.) *Cli-fi. A Companion*. Bern: Peter Lang, 1–18.

Gorman-Murray, Andrew (2010) An Australian feeling for snow: Towards understanding cultural and emotional dimensions of climate change. *Cultural Studies Review* 16(1), 60–81. <https://doi.org/10.5130/csr.v16i1.1449>

Grünthal, Satu & Hiidenmaa, Pirjo (2022) Totta vai mahdollisesti totta? Fakta ja fikti eri oppiaineissa. Teoksessa Pilvi Heinonen & Ulla Karvonen (toim.) *Katso kuule koulua: Kehollisuus, materiaalisuus ja tekstit koulun vuorovaikutuksessa*. Tampere: Vastapaino, 273–302.

Helle, Anna (2015) ”Pitkikö runouskin vetää ihan läskiksi?” Tytti Heikkisen ”Ryhävalaan tasoa”-runon affektiivinen vastaanotto. *Avain – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 4/2015, 67–83. <https://doi.org/10.30665/av.75007>

Helle, Anna (2023) ”Kuitenkin siellä synkässä maailmassa näkyy myös toivoa” – Emmi Itärannan *Teemestarin kirjan* lukemien empiirisen ekokritiikin näkökulmasta. *Avain – Kirjallisuuden tutkimuksen aikakauslehti* 20(2), 24–41. <https://doi.org/10.30665/av.124802>

Helle, Anna & Hollsten, Anna (2016) Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta. Teoksessa Anna Helle & Anna Hollsten (toim.) *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 17–33.

Hennig, Reinhard, Jonasson Anna-Karin & Degerman, Peter (2018) Introduction: Nordic narratives of nature and the environment. Teoksessa Reinhard Hennig, Anna-Karin Jonasson & Peter Degerman (toim.) *Nordic Narratives of Nature and The Environment. Ecocritical Approaches to Northern European Literatures and Cultures*. London: Lexington Books, 1–18.

Hiltunen, Kaisa & Rainio, Minna (2022) Toivon ja tuhon näkyä: Luontosuhde ja ympäristötietoisuus kolmen ekoeelokuvan vastaanotossa. Teoksessa Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio, Nina Sääskilähti & Antti Vallius (toim.) *Luontosuhteiden luonto: Taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 93–135.

Jensen, Tim (2019) *Cham: Ecology of Guilt in Environmental Rhetorics*. Chelms: Palgrave MacMillan.

Jytilä, Riitta (2022) *Traumaattinen muisti nykyproosassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Keen, Suzanne (2007) *Empathy and the Novel*. New York: Oxford University Press.

Keen, Suzanne (2011) Introduction: Narrative and the Emotions. *Poetics Today* 32(1). <https://doi.org/10.1215/03335372-1188176>

Keller, Ellis, Marsh, John E., Richardson, Beth H. & Ball, Linden J. (2022) A systematic review of the psychological distance of climate change: Towards the development of an evidence-based construct. *Journal of Environmental Psychology* 81(101822). <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101822>

Kollmuss, Anja & Agyeman, Julian (2002) Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research* 8(3), 239–260. <https://doi.org/10.1080/13504620220145401>

Korpua, Jyrki (2017) Spekulaatiivinen fiktiio valtakielien markkinoille. Teoksessa Jussi Ojajarvi &

Nina Työlähti (toim.) *Maamme romaani. Esseitä kirjallisuuden vuosikymmenistä*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 101. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 291–304.

Kosonen, Päivi & Ihanus, Juhani (2022) Johdanto: Kohti hoitavaa lukemista. Teoksessa Päivi Kosonen & Juhani Ihanus (toim.) *Hoitava lukeminen: Teoreettisia ja käytännöllisiä näkökulmia lukemistyöhön*. Tampere: Vastapaino.

Kähkölä, Sara & Rättyä, Kaisu (2022) Kaunokirjallisia elämyksiä etsimässä: Analyysi perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelmateksteistä. Teoksessa Sara Routarinne, Pilvi Heinonen, Tomi Kärki, Anssi Roiha, Marja-Leena Rönkkö & Arttu Korkeaniemi (toim.) *Ainedidaktiikka ajassa: Laajenevat oppimisympäristöt ja eri-ikäiset oppijat*. Helsinki: Suomen ainedidaktinen tutkimusseura, 164–182.

Lahtinen, Toni (2019) Vedenpaisumuksen pyyhkimät kartat: Ilmastonmuutos 2000-luvun suomalaisessa nuortenkirjallisuudessa. Teoksessa Elina Arminen & Markku Lehtimäki (toim.) *Muistikirja ja matkalaukku. Muotoja ja merkityksiä 2000-luvun suomalaisessa romaanissa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 326–347.

Lahtinen, Toni, Grünthal, Satu & Värri, Veli-Matti (2022) Kirjallisuus ja lukeminen ympäristökäytöksessä. Teoksessa Toni Lahtinen & Olli Löytty (toim.) *Empiirinen ekokritiikki. Joutsen/Svanen 2022: Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 51–66.

Lahtinen, Toni & Löytty, Olli (2022) Kirjallisuus ilmastonmuutoksen aikakautena – Näkökulmia empiiriseen ekokritiikkiin. Teoksessa Toni Lahtinen & Olli Löytty (toim.) *Empiirinen ekokritiikki. Joutsen/Svanen 2022: Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 12–30.

La Rosa, Lotta-Sofia (2022) Nuorten hiipuva lukuhalu lukemiskulttuurin murroksessa. *Avain – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 19(4), 4–23. <https://doi.org/10.30665/av.116080>

Launis, Kati & Mäkilä Aino (2020) Mitä tehdä, kun Shakespeare ei vlogga eikä Waltari twiittaa? Kirjasto, koulu ja nuorten uudistuvat lukemiskulttuurit. Teoksessa Elina Arminen, Anna Logrén, & Erkki Sevänen (toim.) *Kirjalinen elämä markkinaperustaisessa mediayhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino, 333–359.

Lehtonen, Anna (2021) *Drama as an Interconnecting Approach for Climate Change Education*. Helsingin yliopisto: Kasvatustieteellinen tiedekunta.

Loftsdottir, Kristin & Jensen, Lars (2012)

Introduction: Nordic exceptionalism and Nordic 'others'. Teoksessa Kristin Loftsdottir & Lars Jensen (toim.) *Whiteness and Postcolonialism in the Nordic Region: Exceptionalism, Migrant Others and National Identities*. London: Routledge, 1–12.

Lyytimäki, Jari & Pihkala, Panu (2021) Pitääkö vaieta, saako syyllistää? Tutkijan asemoituminen kestävyysviestinnässä. *Alue ja Ympäristö* 50(2), 186–192. <https://doi.org/10.30663/ay.107704>

Malecki, Wojciech, Sorokowski, Piotr, Pawłowski, Bogusław & Cieński, Marcin (2019) *Human Minds and Animal Stories: How Narratives Make Us Care About Other Species*. New York: Routledge.

Meretoja, Hanna (2018) Vesi, tarinanker-rona ja todellisuuden hahmottaminen Jeanette Wintersonin *Majakkanvartijassa* ja Emmi Itä-rannan *Teemestarin kirjassa*. Teoksessa Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja & Arja Rosenholm (toim.) *Veteen kirjoitettu – Veden merkitykset kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjalli-suuden seura, 186–210.

Nixon, Rob (2011) *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Cambridge: Harvard University Press.

Nussbaum, Martha (2011) *Taloukasvua tärkeämpää – Miksi demokratia tarvitsee humanis-tista tutkimusta*. Suom. Timo Soukola. Helsinki: Gaudeamus.

Pietilä, Ilkka (2017) Ryhmäkeskustelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 111–130.

Pihkala, Panu (2019) *Mieli maassa? Ympäristö-tunteet*. Helsinki: Kirjapaja.

Pihkala, Panu & Helle, Anna (2022) Kirjallisu-uden ympäristötunteet ja empiirinen ekokritiikki. Teoksessa Toni Lahtinen & Olli Löytty (toim.) *Empiirinen ekokritiikki. Joutsen/Svanen 2022: Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 31–50.

Piispa, Mikko, Kiilakoski, Tomi & Ojajärvi, Anna (2021) Mikä ilmastoliike? Nuorten ilmastoakti-vistien poliittinen toimijuus ja ilmastokeskustelut. *Nuorisotutkimus* 39(2), 8–26.

Piispa, Mikko & Myllyniemi, Sami (2019) Nuoret ja ilmastonmuutos – Tiedot, huoli ja toiminta Nuorisobarometrien valossa. *Yhteiskun-tapoliittikka* 84(1), 61–69.

Piispa, Mikko & Pihkala, Panu (2020) Onko ilmastonmuutos sukupolvikysymys? *Tieteessä tapahtuu* 38(4), 3–7.

Rossi, Riikka (2021) Empaattinen ahdistus ro-maanin tunnevaikutuksena: Tapaustutkimuksena

Marjo Niemen Kaikkien menetysten äiti. *Avain – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 18(1), 37–55. <https://doi.org/10.30665/av.100383>

Schneider-Mayerson, Matthew (2018) The influence of climate fiction – An empirical survey of readers. *Environmental Humanities* 10(2), 473–500. <https://doi.org/10.1215/22011919-7156848>

Schneider-Mayerson, Matthew (2020) 'Just as in the book?' The influence of literature on readers' awareness of climate injustice and perception of climate migrants. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 27(2), 337–364. <https://doi.org/10.1093/isle/isaa020>

Silvasti, Tiina (2014) Sisällönanalyysi. Teoksessa Ilmo Massa (toim.) *Polkujä yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 33–48.

Sintonen, Sara & Kumpulainen, Kristiina (2018) Monilukutaito moninaisuutena, toimintana ja osallisuutena. <https://mediataidekasvatkaa.fi/oppimateriaalit/mita-tarkoittaa/artikkeli-sara-sintonen-ja-kristiina-kumpulainen-monilukutai-to-moninaisuutena-toimintana-ja-%20osallisu-utena/> (Tarkistettu syyskuussa 2024)

Trexler, Adam (2015) *Anthropocene Fictions – The Novel in a Time of Climate Change*. Charlottesville: University of Virginia Press.

Weik von Mossner, Alexa (2017) *Affective Ecologies – Empathy, Emotion, and Environmental Nar-rative*. Columbus: Ohio State University Press.

Weik von Mossner, Alexa (2020a) Affect, emotion, and ecocriticism. *Ecozon@: European Journal of Literature, Culture, and Environment* 11(2), 128–136. <https://doi.org/10.37536/ECOZONA.2020.11.2.3510>

Weik von Mossner, Alexa (2020b) Feeling Nature. Narrative Environments and Character Empathy. Teoksessa Erin James & Eric Morel (toim.) *Environment and Narrative. New Direc-tions in Econarratology*. Columbus: Ohio State University Press, 129–146.

Windschitl, Paul & Stuart, Jillian (2016) Optimism biases: Types and causes. Teoksessa Gideon Keren & Georg Wu (toim.) *The Wiley Blackwell Handbook of Judgment and Decision Making*. John Wiley & Sons, Incorporated, 431–455.

FT, dosentti **Anna Helle** on kotimaisen kirjallisuuden yliopistonlehtori Turun yliopistossa. Hän tutkii muun muassa tun-teita ja tuntemuksia nykykirjallisuudessa ja lukemisessa, ja hänen tuorein kiinnos-

tuksenkohteensa on ympäristötunteet. Helle on ollut toimittamassa ensimmäistä suomenkielistä kirjallisuuden ja tunteiden tutkimuksen antologiaa. Hänen kirjansa *Todellisuus pahoimpitelti runon* (2019) käsit-telee kokeellisen nykyrunouden yhteiskun-nallisuutta ja tunteita.

FT, dosentti **Toni Lahtinen** on yliopiston-lehtori Helsingin yliopistossa. Hän on tut-kinut muun muassa luontokuvauksia suo-malaisessa kirjallisuudessa ja toimittanut ensimmäiset suomenkieliset ekokriittiset antologiat. Tällä hetkellä hän valmistelee monografiaa kirjallisuudesta antroposeenin aikana. Lahtinen on myös ENSCAN-tutkimusverkoston (The Ecocritical Network for Scandinavian Studies) koordi-naattori ja perustajajäsen.

FT, dosentti **Olli Löytty** on luovan kirjoit-tamisen apulaisprofessori Turun yliopistos-sa. Hän on perehtynyt jälkkoloniaaliseen teoriaan, siirtolaisuuden ja vierauden representaatioihin, sarjakuvatutkimukseen, esseistiikkaan ja empiiriseen ekokritiik-kiin. Hänen esseeteoksensa *Jäähyväiset kotimaiselle kirjallisuudelle* (2021) herätti keskustelua kirjallisuuden kansallisista ja kielellisistä rajoista.

FT, dosentti **Panu Pihkala** on palkittu suomalainen asiantuntija ympäristöah-distukseen liittyvässä tutkimuksessa. Pihkala on käsitelty myös kirjallisuuden ja taiteiden mahdollisuuksia ympäristötuntei-den kohtaamisessa. Hänen teoksensa *Päin helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo* (2017) herätti laajaa yhteiskunnallista keskustelua ja tuorempi teos *Mieli maassa? Ympäristö-tunteet* (2019) jatkoi erilaisten tunnesävy-yjen kartoittamista.

Artikkeli on kirjoitettu osana Koneen säätiön rahoittamaa hanketta ”Kirjallisuus ja lukeminen ilmastokriisin aikakaudella” (hankenumero 202006285).